

**ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΑΠΟΛΥΤΗΡΙΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
Γ' ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΣΑΒΒΑΤΟ 11 ΙΟΥΛΙΟΥ 2009
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ:
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ**

Α. Κάθε φορά λοιπόν που συναθροίζονταν, αδικούσαν ο ένας τον άλλο, καθόσον δεν είχαν την πολιτική τέχνη, οπότε πάλι διασκορπίζονταν και εξοντώνονταν. Ο Δίας λοιπόν επειδή φοβήθηκε για τη γενιά μας μήπως χαθεί ολοκληρωτικά, στέλνει τον Ερμή με την εντολή να φέρει στους ανθρώπους το σεβασμό και τη δικαιοσύνη, για να είναι αυτά μέσα που δημιουργούν και το συναίσθημα της πειθαρχίας στην πόλη και της αγάπης στους πολίτες (για να εξασφαλίσουν αυτά τάξη στις πόλεις και να αποτελούν δεσμούς, που θα ενώνουν τους ανθρώπους με φιλία). Ρωτά τότε ο Ερμής το Δία με ποιον άραγε τρόπο τελικά να δώσει τη δικαιοσύνη και το σεβασμό στους ανθρώπους. «Ποιο από τα δύο, όπως οι τέχνες έχουν μοιραστεί, έτσι κι αυτά να μοιράσω; Και έχουν μοιραστεί ως εξής: ένας που κατέχει την ιατρική επαρκεί για πολλούς μη ειδικούς, το ίδιο και οι άλλοι που κατέχουν κι άλλες ειδικές γνώσεις τη δικαιοσύνη λοιπόν και το σεβασμό με τον ίδιο τρόπο να τα θέσω στους ανθρώπους ή να τα μοιράσω σε όλους;» «Σε όλους», είπε ο Δίας, «και όλοι να συμμετέχουν γιατί δεν είναι δυνατόν να υπάρξουν πόλεις αν λίγοι μετείχαν σε αυτά, όπως ακριβώς συμβαίνει σε άλλες τέχνες και μάλιστα να θέσεις νόμο από εμένα, να σκοτώνουν ως αρρώστια της πόλης όποιον δεν μπορεί να συμμετέχει στο σεβασμό και τη δικαιοσύνη».

Β.1. Αἰδώς: Για τους αρχαίους Έλληνες αποτελεί μια έννοια σύνθετη, της οποίας το σημασιολογικό περιεχόμενο δεν αποδίδεται στα νέα ελληνικά με μια λέξη. Είναι η ηθική συνείδηση, η ηθικότητα, η σωφροσύνη, ο αυτοέλεγχος, η κοσμιότητα, ο αυτοσεβασμός, ο σεβασμός αγραφων νόμων, η φιλοτιμία και η σεμνότητα. Γενικά εκφράζει το συναίσθημα της ντροπής την οποία νοιώθει ο άνθρωπος για κάθε πράξη του που αντιβαίνει στον καθιερωμένο ηθικό κώδικα του κοινωνικού περιβάλλοντος (αυτή η ντροπή δε σχετίζεται με τις ενοχές και τις τύψεις αλλά με το σεβασμό και τη σεμνότητα). Τέλος, είναι η αγανάκτηση που συχνά εκδηλώνεται με αποδοκιμασία για όποιον ενεργεί αντικοινωνικά· το συναίσθημα αυτό λειτουργεί και ως κίνητρο για την εκτέλεση του χρέους και του καθήκοντος που επιβάλλει η κοινωνία στα μέλη της, αφού έτσι αποφεύγεται η αγανάκτηση και η αποδοκιμασία των άλλων.

Δίκη: Είναι το συναίσθημα της δικαιοσύνης, η έμφυτη αντίληψη για το δίκαιο, η σταθερή και διαρκής θέληση του ανθρώπου να αποδίδει στον καθένα αυτό που του ανήκει, σύμφωνα με τους γραπτούς και άγραφους νόμους, ο σεβασμός των γραπτών νόμων και των δικαιωμάτων των άλλων. Επίσης το ορθό, το δίκαιο, η συνήθεια που πηγάζει από την ορθή χρήση των

πραγμάτων, το έθιμο, η καλή συνήθεια, η τάξη, η αρμονία, κάθε ενέργεια που αποσκοπεί στη διατήρηση και απονομή του νόμου (σχόλιο σχολικού βιβλίου σελίδα 78). Πρόκειται, δηλαδή, για έναν ηθικό κώδικα που διέπει τις ανθρώπινες σχέσεις, οριοθετεί τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των ανθρώπων και επιβάλλει την αποκατάστασή τους, όταν αυτά καταστρατηγούνται.

Η αιδώς και η δίκη συνιστούν μέρος της πολιτικής αρετής, η οποία θεωρείται η απαραίτητη προϋπόθεση της επιβίωσης του ανθρώπινου γένους και συγχρόνως της εξέλιξης του πολιτισμού. Αποτελούν τις βασικές συνισταμένες της κοινωνικής ευταξίας και ευρυθμίας. Με αυτές τις αρετές διασφαλίζεται η κοινωνική αρμονία, καθώς εξασφαλίζεται η τάξη («κόσμος») στην πόλη και δημιουργούνται δεσμοί που οδηγούν στη φιλία («δεσμοί φιλίας συναγωγοί»).

Σφυρηλατούν την ενότητα και την ομόνοια μεταξύ των ανθρώπων, ώστε να μην συγκρούονται, με αποτέλεσμα να προλαμβάνεται ή και να καταστέλλεται η αδικία. Περιορίζονται οι βίαιες ενέργειες, καθώς και οι ενστικτώδεις τάσεις χαλιναγωγούνται και αποτρέπονται οι αυθαιρεσίες. Με την αιδώ και τη δική επιτυγχάνεται η συνειδητή υπακοή στους νόμους, θεμελιώνεται ο ομαλός πολιτικός βίος και κατοχυρώνεται το δημοκρατικό πολίτευμα, που στηρίζεται στον αμοιβαίο σεβασμό και τη δικαιοσύνη.

Σε συλλογικό επίπεδο εδραιώνεται η αμοιβαία εμπιστοσύνη και εξασφαλίζεται η ισορροπία στις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους και με την πολιτεία. Μ' αυτές τις προϋποθέσεις αναπτύσσονται φιλικοί δεσμοί μεταξύ των πολιτών και των πολιτών με το κράτος και επικρατεί τάξη και αρμονία στην πολιτεία.

Σε ατομικό επίπεδο ενισχύεται η ηθική του ατόμου, απαλλάσσεται από ταπεινά ένστικτα, πάθη, αδυναμίες και ορμές, απομακρύνεται από την ιδιοτέλεια, την αισχροκέρδεια, τον αφελεμισμό, καλλιεργείται και αναπτύσσεται η εντιμότητα, η κοινωνικότητα και η αμνησικακία.

- B.2.** Η καθολική συμμετοχή στην αιδώ και τη δίκη καθίσταται αναγκαία και γι' αυτό ο Δίας δίνει αυστηρή εντολή να μοιραστούν σε όλους προσθέτοντας ένα σκληρό νόμο: επισείει τη θανατική ποινή σε εκείνον που δε θα έχει μερίδιο στην αιδώ και τη δίκη, που δε θα μπορεί ή δε θα θέλει να ενταχθεί στο κοινωνικό σύστημα, θεωρούμενος ως αρρώστια της πόλης, επικίνδυνος γι' αυτή (και νόμον γέ θές παρ' έμοῦ ... ὥς νόσον πόλεως). Με αυτή τη σκληρή εντολή κλείνει και ο μύθος. Βέβαια, δημιουργείται το ερώτημα πως εξηγείται η ανάγκη νόμου για την τιμωρία όποιου δε μετέχει στην αιδώ και τη δίκη, αφού αυτές μοιράστηκαν σε όλους. Ο Δίας όμως, δεν κατάφερε να εξασφαλίσει την καθολικότητα των δύο αρετών στους ανθρώπους, μια και δεν αποτελούσαν μέρος της αρχικής τους φύσης. Η αρετή αυτή καθ' αυτή δεν ήταν στην αρχή μέρος της ανθρώπινης φύσης, γι' αυτό και οι πρωτόγονοι, μολονότι είχαν τη νοημοσύνη να μαθαίνουν διάφορες τέχνες συμπεριφέρονταν με αγριότητα ο ένας στον άλλο. Η αιδώ και η δίκη βέβαια δόθηκαν στους ανθρώπους από το Δία όχι ως έμφυτα

χαρακτηριστικά, αλλά ως έννοιες, ως πρότυπα που έπρεπε να κατακτήσουν οι άνθρωποι με τη λογική και τον προσωπικό τους αγώνα. Η οργάνωση της πολιτείας μπορεί να στηριχτεί σ' αυτές, μόνο όταν οι άνθρωποι γνωρίσουν καλά αυτές τις έννοιες, όταν τις αφομοιώσουν και τις αποδεχτούν στις μεταξύ τους σχέσεις.

Η ανθρώπινη φύση φέρει μέσα της τις καταβολές, για να εξελιχθεί ηθικά, σ' αυτό ακριβώς είναι αναγκαία η διδασκαλία. Είναι εμφανές, λοιπόν, ότι ο νόμος αυτός ήταν έργο του χρόνου, της πικρής πείρας και της ανάγκης, αποδεικνύοντας την αναγκαιότητα της συμμετοχής όλων στην αρετή.

Γενικότερα, άλλωστε οι νόμοι προέκυψαν από την ανάγκη αρμονικής κοινωνικής συμβίωσης. Η θέσπιση απαράγραπτων αρχών δικαίου ήταν απαραίτητη για την αποτροπή αυθαιρεσιών και την εξασφάλιση της ευημερίας των ατόμων και του συνόλου. Οι νόμοι, επίσης, συμβάλλουν στην ηθικοποίηση του ανθρώπου, εφόσον οριοθετούν τη συμπεριφορά του καθιστώντας τον συμμετέχο της δικαιοσύνης.

Β.3. Στο μεταφρασμένο απόσπασμα ο Σωκράτης υποστηρίζει ότι η πολιτική αρετή δε διδάσκεται. Επισημαίνει λοιπόν ότι οι Αθηναίοι, που είναι σοφοί και επομένως η άποψή τους έχει βαρύνουσα σημασία, αναγνωρίζουν την αρμοδιότητα σε κάθε συμπολίτη τους (κανένας δεν το ψέγει) να δίνει στην εκκλησία του δήμου συμβουλές σε ζητήματα πολιτικά χωρίς να έχει διδαχτεί από πουθενά αυτό το πράγμα και χωρίς να έχει δάσκαλο. Ωστόσο, όταν πρόκειται για άλλα ζητήματα, έξω από τα πολιτικά, καλούνται να δώσουν τη συμβουλή τους μόνο όσοι έχουν εξειδικευμένες γνώσεις, που τις έχουν διδαχτεί.

Γι' αυτό και οι Αθηναίοι δεν θεωρούν ότι το πράγμα αυτό είναι κάτι που διδάσκεται.

Ο Σωκράτης βέβαια στην πραγματικότητα πιστεύει ότι η αρετή είναι διδακτή. Όμως σ' αυτό το σημείο του διαλόγου προσποιείται ότι υποστηρίζει την αντίθετη θέση (ότι η αρετή δεν είναι διδακτή), για να αναγκάσει τον Πρωταγόρα να υποστηρίξει το αντίθετο, αναπτύσσοντας τα αντεπιχειρήματά του. Αυτή η επιδίωξή του δείχνει και τη βεβαιότητά του ότι ο σοφιστής θα αποτύχει και θα εκτεθεί. Έτσι θα αναλάβει να το κάνει ο ίδιος ο Σωκράτης ακολουθώντας τη διαλεκτική διαδικασία και αποδεικνύοντας πως τα θεμέλια, όπου ο Πρωταγόρας με τόση αυταρέσκεια έστησε το σοφιστικό του οικοδόμημα είναι σαθρά.

Το σωπηρό συμπέρασμα που εξάγεται είναι ότι ο Πρωταγόρας, που παρουσιάζει τον εαυτό του σαν δάσκαλο της πολιτικής αρετής, βρίσκεται σε σύγχυση, δεν μπορεί να αποδείξει ούτε το διδακτό της αρετής, που είναι η προϋπόθεση του έργου του, και άρα είναι κακός δάσκαλος ή δεν είναι καθόλου δάσκαλος.

Στο πρωτότυπο απόσπασμα ο Πρωταγόρας ανταπαντά στο επιχείρημα αυτό του Σωκράτη. Τώρα ο Πρωταγόρας, αφού αφηγήθηκε το μύθο του Προμηθέα, επαναλαμβάνει το παράδειγμα του Σωκράτη με τους Αθηναίους, για να συμφωνήσει με όσα εκείνος είπε (ώς σύ φῆς) και κυρίως για να το

ερμηνεύσει διαφορετικά. Το δικαίωμα να εκφέρουν όλοι άποψη είναι νόμιμο, αφού η αιδώς και η δίκη - που συνιστούν την πολιτική αρετή - μοιράστηκαν σε όλους από το Δία, αλλιώς δε θα μπορούσαν να συσταθούν πόλεις. Αυτά απορρέουν από το μύθο.

Συλλογισμός

- Ο Δίας έδωσε σε όλους την πολιτική αρετή.
- Η πολιτική αρετή είναι θεμέλιο για μια βιώσιμη κοινωνία.

Άρα όσοι ζουν σε οργανωμένες κοινωνίες έχουν αναγκαστικά όλοι την πολιτική αρετή.

Ο Πρωταγόρας διατείνεται ότι το γεγονός ότι οι Αθηναίοι έχουν όλοι την πολιτική αρετή, δε σημαίνει ότι αυτή είναι διδακτή, αλλά ότι είναι αναγκαίο να την έχουν όλοι, γιατί αυτή αποτελεί τη βασική προϋπόθεση για την ύπαρξη πόλης. Όμως:

- Με την αναφορά και την ερμηνεία του μύθου, δέχεται και αιτιολογεί μόνο την καθολικότητα και την αναγκαιότητα της πολιτικής αρετής, δεν αποδεικνύει ακόμη ότι αυτή είναι διδακτή.
- Η πολιτική αρετή δόθηκε στον άνθρωπο αργότερα, αφού είχε αρχίσει την πολιτισμική του πορεία, και όχι ταυτόχρονα με τη δημιουργία του· επομένως δεν μπορεί να θεωρηθεί έμφυτη, αλλά χρειάζεται η διδασκαλία, η ελεύθερη βούληση, ο εσωτερικός αγώνας και η προσωπική προσπάθεια του καθενός για την κατάκτησή της. Αυτό προφανώς δέχεται ο Πρωταγόρας όταν υποστηρίζει ότι η πολιτική αρετή είναι διδακτή.

B.4. Σελίδες 36-37 σχολικού βιβλίου «Όπως οι πρώτοι φιλόσοφοι ... προς το καθολικό και το αιώνιο».

B.5. ἀθροισθεῖεν	:	ἀθροισμα
σκεδαννύμενοι	:	διασκέδαση
διαφθείροντο	:	φθορά
ἀπόλοιτο	:	απώλεια
ἄγοντα	:	αγωγή
δοίη	:	δόση
νενέμηνται	:	διανομή
θῶ	:	θήκη
μετεχόντων	:	μέτοχος
γένοντο	:	οικογένεια.

Γ. Μετάφραση

Έτσι σ' εμένα τουλάχιστον, είπε, δίνει την εντύπωση αυτός που δε γνωρίζει τη δική του δύναμη ότι αγνοεί τον εαυτό του. Δεν είναι φανερό όμως κι εκείνο, ότι δηλαδή οι άνθρωποι εξαιτίας της αυτογνωσίας υφίστανται πάρα πολλά καλά, εξαιτίας όμως της άγνοιας πάρα πολλά κακά; Γιατί όσοι έχουν αυτογνωσία γνωρίζουν τα ωφέλιμα για τους ίδιους και διακρίνουν ποια μπορούν (να πετύχουν) και ποια όχι . και κάνοντας αυτά που γνωρίζουν κερδίζουν όσα χρειάζονται και ευτυχούν, απέχοντας (μένοντας μακριά) απ' όσα δεν γνωρίζουν,

δεν διαπράττουν σφάλματα κι αποφεύγουν τη δυστυχία. Γι' αυτό, λοιπόν, κι επειδή μπορούν να δοκιμάζουν και τους άλλους ανθρώπους και με τη στενή σχέση με τους άλλους/ με τη μεταχείριση των άλλων αποκτούν τα καλά και προφυλάσσονται από τα κακά.

Γ1.α. ἔφη : φασί
 εἰδέναι : εἰδείη
 πάσχουσιν : πείσοιο
 ἔψευσθαι : ἔψευσθε
 διαγιγνώσκουσιν : διάγνωθι

β. τὴν δύναμιν : δύναμι
 πλεῖστα : πολύν
 οἱ εἰδότες : εἰδόσι
 ἃ : ὧ
 κακῶς : κάκιστα / χείριστα

Γ2.α. ἀγνοεῖν: ειδικό απαρέμφατο, αντικείμενο του προσωπικού ρήματος «δοκεῖ» (υποκ.: «ὁ μὴ εἰδώς»)
 διὰ τὸ ἔψευσθαι: εμπρόθετος επιρρηματικός προσδιορισμός του αναγκαστικού αιτίου στο ρήμα «πάσχουσιν»
 ἑαυτοῖς: δοτική αντικειμενική, εξαρτημένη από τη λέξη «τά ἐπιτήδεια»
 ὧν: αντικείμενο του ρήματος «δέονται»
 ἀναμάρτητοι: κατηγορούμενο στο εννοούμενο, υποκείμενο του συνδετικού ρήματος «γίνονται»
 τῶν ἄλλων: γενική αντικειμενική, εξαρτημένη από τη λέξη «χρείας».

β. ὅτι διὰ μὲν τὸ εἰδέναι ... ἄνθρωποι: ειδική πρόταση, επεξήγηση στη δεικτική αντωνυμία «ἐκεῖνοι».

καὶ ἃ μὲν ἐπίστανται: αναφορική ονομαστική, αντικείμενο της μετοχής «πράττοντας».